

Gróf Péter

Hunkori aranytárgy a visegrád- gizellamajori későrómai erődből

2020

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

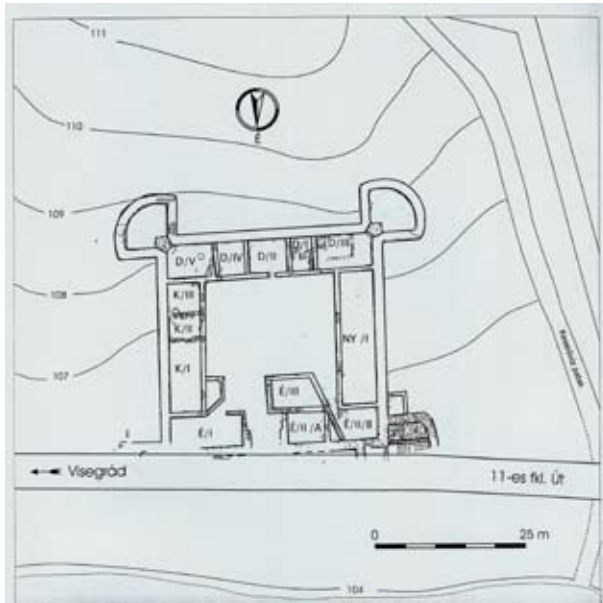
1. kép A visegrád-gizellamajori erőd helyszíne

A visegrád-gizellamajori erőd a dunakanyari későrómai limes egyik fontos, igen jó állapotban megmaradt erőssége. A fő égtájakhoz tájolt szabályos alaprajzú 50×50 m-es alapú, négy legyező alakú saroktoronnyal, rendelkező ún. quadriburgium típusú építmény a Duna menti árterületből kiemelkedő domb lábánál épült. (1. kép) Belső épületei (legénységi szállás, műhelyek, raktárak, terményszárító stb.) a fő falakhoz csatlakoztak, főbejárata a Dunára nyílt. A legnagyobb méretű, 22×6 m-es helyiség a katonák hálólhelye lehetett. Az északnyugati saroktoronyban, a 4. század második felében építették meg a padlófűtéssel ellátott

fürdőt. Az erődöt nyugaton a Keserű-víz patak, másutt a falaktól 14 m-re lévő V alakú, 6 m széles, 3 m mély árok (*fossa*) védte. Az erőd feltárt romfalai 1, 2–3 m magasak, a zárófalak eredeti magassága 6 m, a tornyoké kb. 9 m lehetett. (2. kép)¹

A gizellamajori limes objektum a római hírközlés szempontjából fontos helyen épült, mivel erről a pontról lehetett belátni a határszakaszt a pilismaróti erődöktől a sibriki castellumig. (3. kép)

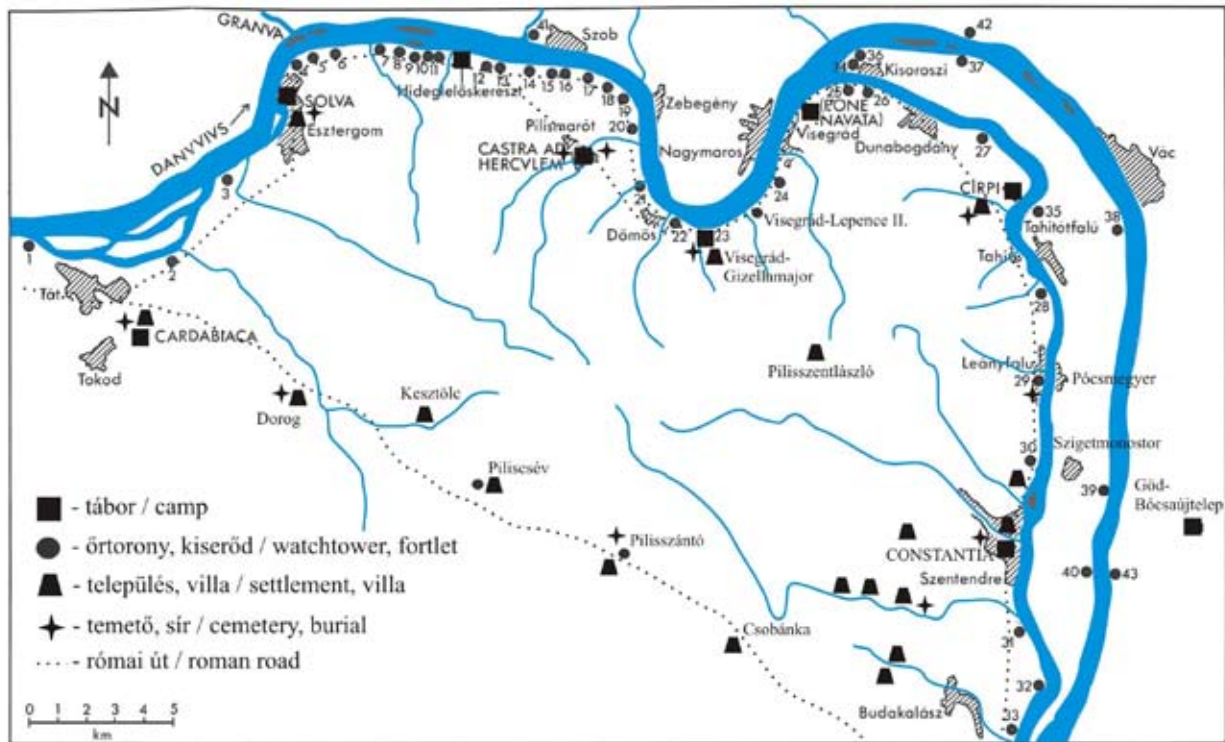
¹ A gizellamajori erődről Gróf – Gróh 1993, Gróh 2000, Gróf – Gróh – Mráv 2001-2002, Gróf – Gróh 2003, Gróf – Gróh 2006, Gróf – Gróh 2011.

2. kép A visegrád-gizellamajori erőd alaprajza

zonyítva, hogy az itt állomásozó kb. 150–200 katona családtagjai a „faluban” élhettek, s csak veszélyhelyzetben húzódtak be az erődbe. A sírok kb 1/3-a korabeli rablásnak esett áldozatul.

Az erődhez tartozó feltételezett település objektumai közül eddig mintegy 30 szabadban levő sütőkemence került elő a délre eső domb aljában. A kemencék környékén észlelt vastag hulladékrétegből nagyszámú kerámiatöredék, állatcsont, üveg pohár peremtöredékek és egy II. Constantius érem előkerülése arra utalhat, hogy az I. Valentinianus korra, az amúgy sem túl jelentős lakóhely megszűnt, s a civil lakosság is beköltözött falak közé. Ezt támasztja alá, hogy több helyiségben a korábbi bejáratot lezárva fűtőcsatornák épültek (északkeleti szárny, nyugati legénységi szállás), s az ezen időszakra datál-

3. kép A dunakanyari későrómai lelőhelyek és a gizellamajori erőd

A régészeti feltárások megfigyelései és a letanyag elemzése alapján az erőd építését II. Constantius uralkodása idejére tehetjük.² Az erődtől délnyugatra az ártérből kiemelkedő lösz teraszon feltárt későrómai temető 226 sírja közül 75 gyermek és 64 női temetkezés volt, bi-

ható nagyszámú mezőgazdasági szerszámlelet is a civil munka növekvő szerepét bizonyítja. Az erődből tucatnyi őrlőkö, kézimalom töredéke került elő. A szerszámok közül a balták, fejszék, bozótvágó kések, horgok száma jelentős, de különböző fűrókat, kaszát, csákánykapát, fűrészlapot is találtunk. A I. Valentinianus kori

² Gróf – Gróh 2006, 30. Ottományi 2015, Ottományi 2012.

4. kép 93/1. sír az erődben

építkezésekre, átalakításokra bizonyíték, hogy az erődben és a temetőben előkerült, e korszakból való bélyeges téglák túlnyomó többsége QVADRIBURG, TERENTIVS, FRIGERIDVS stb. bélyeggel volt bepecsételve. A 4. század utolsó harmadában végrehajtott legjelentősebb építési változás az É-i főkapu beszűkítése, egy mind alaprajzában, mind kivitelezésében igen gyenge színvonalú, szabálytalan alaprajzú, agyagban rakott feltehetően faszerkezetes fallal rendelkező helyiséggel történt. Elgondolkoztató és kérdéses, hogy ez a megoldás egy a korábbi funkcióit maradéktalanul ellátó katonai létesítmény védelmi céljait, vagy immáron egy innét elvándorolni nem tudó, nem akaró etnikailag, gyakorlatilag meghatározhatatlan népesség átmeneti szálláshelyének megerősítését jelentette.

A különböző épületszárnyakban, ill. az udvaron emelt kőfalazatú, agyagba rakott kő alapokra helyezett faszerkezetes és vályogtéglás építmények a 4. század utolsó harmadában és az 5. század elején épülhettek.

Az elemzett leletanyag és rétegviszonyok vizsgálatából arra a következtetésre jutottunk, hogy az erődöt a rómaiak és a szövetségesként betelepített barbár népesség funkcionálisan az 5. század első harmadának végéig használhatta.

Az erőd fennállásának közel egy évszázados időszakától jól elkülöníthető egy az 5. század középső harmadára, a hunkorra tehető lelethori-

zont. E korszakhoz köthető a nyugati, feltehetően legénységi szállásként használt helyiség keleti fala mellett közvetlenül, az udvar habarcsos járósíntjébe beásott torzított koponyás női sír (93/1 sír). (4. kép) A nyugat-keleti tájolású temetkezést a római épület köves omladéka fedte, amelyben egy kétsoros díszítetlen csontfésű töredékei kerültek elő. Az elhunyt nő szegényes mellékletekkel rendelkezett: a koponya mellett 2 soros, pontkör-díszes, csontfésű töredéke, mellkasán korrodált vastárgy (fibula?) és egy sötétkék, cca. 1,5 cm átmérőjű üveggyöngy, 1-2 cm-es ismeretlen funkciójú vastárgy. Az eltemetés módja, a mellékletek, ill. a koponyatorzítás szokása alapján a sírt feltehetően az 5. század első felében, közepén áshatták bele az erőd udvari járósíntjébe. Egyértelműen nem dönthető el, hogy a Bóna István által más pannoniai lelőhelyek kapcsán leírt, az újonnan betelepülő barbár népesség „intra muros” temetkezéséről³ van szó, vagy egy „átutazóban levő „kisebb csoport, itt elhunyt családtagját helyezték örök nyugalomra a még feltehetően álló római erőd helyiségének fala mellett.

A sírtól alig 10-20 m-re, az erőd habarccsal borított udvarának nyugati felében, az északnyugat-délkeleti irányú agyagba rakott fal mellett levő falenyomatos paticsomladékban egy arany rekeszes, ékkőberakásos gyűrűfej került elő. (5. kép) A 22 mm átmérőjű, 3-4 mm vastagságú, 2 gr súlyú, polychrom-stílusú, ékkő- és üvegberakásokkal díszített gyűrűfejről Horváth Eszter (ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Archeometriai és Régészettudományi Tanszék) meghatározása alapján közlünk adatokat:

„A tárgy közepén lévő, illetve az oldalán párosával ülő kerek foglalatok zöld színű berakásai (egy elveszett) felületi jegyeik és belső ismérveik (zárványok) alapján üvegnek határozhatók meg. A tárgy többi foglalatában ülő kerek, illetve ívelt oldalú trapéz alakú, bíborpiros színű berakások zárványaik alapján egyértelműen a gránát-csoporton belüli almandin-gránátnak határozhatók meg.”⁴

A gizellamajori aranytárgy hátoldali sérült lemezének baloldalán, 1,5 mm átmérőjű, a le-

³ Bóna 1971, 229 (13)-230 (14)

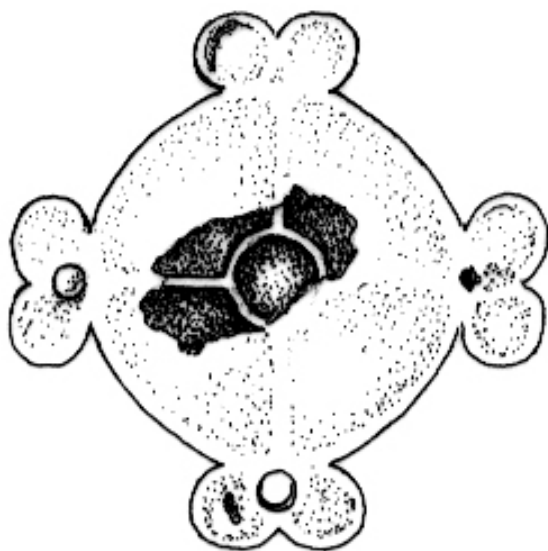
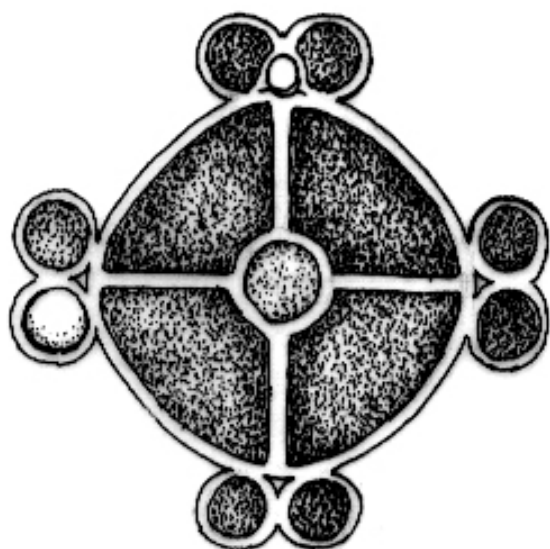
⁴ Horváth 2007,

5. kép Arany gyűrűfej a gizellamajori erődből (Mudrák Attila fotója)

6. kép A gyűrűfej hátoldala (Mudrák Attila fotója)

7. kép A gyűrűfej rajza (Hornýák László)

8. kép A bakodpusztai 1., 2. sír gyűrűi (Garam-Kiss 1992)

mezre forrasztott, rögzítésre szolgáló(?) fél-gömb látható, jobb oldalon ezen a helyen, talán a hiányzó hasonló idom helyén a hátlemezben egy lyuk tűnik fel. (6. kép, 7. kép) Alul a korongot egész vastagságában átfúró kerek nyílást alakítottak ki, felül ilyennek nincs nyoma. Ez alapján a korongot 2 vagy 3 helyen lehetett rögzíteni. Funkciójának meghatározásában legközelebbi formai, technikai és korszakbeli párhuzamai lehetnek segítségünkre. Legközelebbi hasonló tárgy az 5. sz. második harmadára datálható bakodpusztai germán (szkír) fedelmi lelet négy gyűrűjéből az egyik példány korong alakú gyűrűfejét tarthatjuk jó párhuzamnak, ahol a korong peremén szintén a négy világtáj szerint két-két kör alakú rekeszt alakítottak ki.⁵⁾ (8. kép)

Bóna István a bakodpusztai 1. 2. sír négy aranygyűrűjéről úgy véli, hogy ezek a típusok hun kor vége előtt ismeretlenek. Az 5. sz. második felében megjelenő párhuzamai közül az olbiai, a szamosfalvi (Someseni) kincs és egy kercsi lelet példányait említi. (9. kép)⁶⁾

Véleményünk szerint az erődön belüli temetkezések és az imént bemutatott aranyékszer az 5. század közepére tehető, arra az időszakra, amikor a többé-kevésbé lakható állapotban lévő erőd átmeneti szállást nyújthatott kisebb

5 Kiss-Garam 1992, 42-43. 34. kép

6 Bóna 1993, 260. 111., J. András 2008. Pl. 7. Cat. No. 12.

9. sír A kercsi lelet gyűrűi (Andrási 2008.)

hunkori csoportoknak, akik halottaikat is a falakon belül temették el.

Az 5. század második felétől a lelőhelyen a későbbi korok (avarkor, honfoglaláskor, középkor) régészeti emlékéit nem találtuk meg. A

erőd igen jó állapotú romfalait az erózió okozta talajfeltöltődés betemette, ezért a középkorban sem használták kőkitermelés céljára. Így a feltárás idejére 1,5–3 m-es felmenő falak maradtak ránk.⁷

⁷ Írásomat és a hunkori „encsembencsemet” szeretettel ajánlom Mesterházy Károlynak, aki a 90-es években az áldott emlékü Kovalovszki Júlia és Dienes István társaságában többször is a gizellamajori erőd „vendége”, volt. A tanulmány nyomtatásban megjelent: Gróf Péter: Hunkori aranytárgy a visegrád-gizellamajori későrómai erődből. In: Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére. Főszerkesztő: Kovács László–Révész László, Szerkesztette: Bollók Ádám–Gergely Katalin–Koloszi Barbara–Pető Zsuzsa–Szenthe Gergely, Magyar Nemzeti Múzeum – Déri Múzeum – MTA BTK Régészeti Intézet – Szegedi Tudományegyetem. 2016. 137-145.

Irodalom

- Andrási 2008 Andrási J.: The Berthier-Delagarde Collection of Crimean Jewellery in the British Museum and Related Material By Júlia Andrási, with contributions by Aleksander Aibabin and a scientific report by Susan La Niece and Michael Cowell, British Museum Research Publication 166. 2008.
- Bóna 1971 Bóna I.: A népvándorlaskora Fejér megyében. In: Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig 5. 1971, 221(5)–314 (94)
- Bóna 1993 Bóna I.: A hunok és nagykirályaik. Budapest 1993.
- Garam-Kiss 1992 Garam É. – Kiss A.: Népvándorlaskori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban 1992.
- Gróf – Gróh 1993 Gróf P. – Gróh D.: Előzetes jelentés a Visegrád-Gizellamajori római erőd feltárásáról. Vorläufiger Bericht über die Freilegung der römischen Festung von Visegrád-Gizellamajor. CommArchHung (1991) 1993, 85–95.
- Gróf 1992 Gróf P.: Népvándorlás kori vonatkozások egy késő római erőd és temető feltárásának kapcsán. Völkerwanderungszeitliche Bezüge im Zusammenhang mit der Erschliessung einer spätrömischen Festung und eines gräberfeldes. JAMÉ XXX-XXXII (1987–1989) 1992 129–144.
- Gróh 2000 Gróh D.: Visegrád-gizellamajori római erőd rétegvizszoynainak építéstörténeti vonatkozásai. Die baugeschichtlichen Beziehungen der Schichtenreihe der römischen Festung von Visegrád-Gizellamajor. Bende L. – Lőrinczy G. – Szalontai Cs. (szerk.) Hadak útján. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak konferenciája. Szeged, 2000. 27–33
- Gróf – Gróh – Mráv 2002 Gróf P. – Gróh D. – Mráv Zs.: Sírépítményből átalakított küszöbkő a Visegrád-Gizellamajori későrómai erődből. Aus einem Grabbauelement umgeänderter Schwellenstein aus dem spätrömischen Kastell von Visegrád-Gizellamajor. FolArch XLIX–L (2001–2002), 247–262.
- Gróf – Gróh 2003 Gróf P. – Gróh D.: Visegrád-Gizellamajor and Visegrád-Sibrik-domb. The Roman Army in Pannonia. An Archeological Guide of the Ripa Pannonica. ed.: Zs. Visy. 2003. 90–95
- Gróf– Gróf 2006 Gróh D. Visegrád római emlékei Altum Castrum VI. Visegrád 2006.
- Gróf – Gróh 2009 Gróf P. – Gróh D.: Roman Military Sites in Visegrád – Investigation, conversation and maintenance of the military sites along the Ripa Pannonica – International Conference – Győr, November 2004 Specimina Nova XIII A Pécsi Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének és Régészeti Tanszékének Évkönyve Redigerunt Bíró, Szilvia – Fazekas, Ferenc. 2009. 21–30.
- Gróf – Gróh 2011 Gróf P. – Gróh D.: Visegrád római kori emlékei Vezető a római limes Világörökségre jelölt magyarországi helyszínein 4. Visegrád, 2011.
- Horváth 2007 Horváth E.: A Visegrád Gizellamajor római erődnél előkerült szűkrekeszes díszű arany gyűrűfej vagy függő (?) berakásainak ásványtani meghatározása 2007. Kézirat
- Horváth 2013 Horváth E.: Gemstone and glass inlaid fine metalwork from the Carpathian Basin: the Hunnic and Early Merovingian Periods. Dissertationes Archaeologicae Ser.3. No.1. Budapest 2013, 275–301.
- Kiss 1983 Kiss A.: Die Skiren im Karpatenbecken, Ihre Wohnsitze und Ihre Materielle Hinterlassenschaft. Act. Arch. Hung. 35, 1983, 95–131.
- Ottományi 2015 Ottományi, K.: Veränderungen des Töpferhandwerks in der ersten Hälfte 5. Jhs. auf Grund des Keramik von Befestigung Visegrád-Gizellamajor. In: Tivadar Vida (ed.) with assistance from Philip Rance and Adrien Blay, István Koncz, Levente Samu: Romania Gothica II. The Frontier World. Romans, Barbarians and Military Culture. Proceedings of the International Conference at the Eötvös Loránd University, Budapest, 1–2 October 2010. Eötvös Loránd University Institute of Archaeological Sciences, Martin Opitz Kiadó: Budapest, 2015.
- Ottományi 2012 Ottományi, K.: A Visegrád-gizellamajori erőd Ny/I. helyiségének késő római kerámiaja. In: Sz. Bíró (Hrsg.): FIRKák II. Fiatal római koros kutatók II. konferencia kötete. Győr, 2012. 375–412.
- Quast 2007 Quast, D.: Zwischen Steppe, Barbaricum und Byzanz. Bemerkungen zu prunkvollem Reitzubehör des 5. Jahrhunderts n. Chr. Dieter Quast Acta Praehistorica et Archaeologica Band 39. 2007. 35–64.